

MARTIN JÓZSEF PÉTER

AZ UNIÓS VÁLSÁG HATÁSA A LAKOSSÁG- ÉS ELITPERCEPCIÓKRA

Az EU válságai eddig nem feszítették szét az unió kereteit, sőt nemegyszer éppen az integráció szorosabbá válásához vezettek. Az utóbbi években azonban a gazdasági, pénzügyi, szociális és legitimációs krízis egymásra rakódott, ami után egyre nehezkesebbnek látszik a további integráció. Az EU a válságból való kiutat az intézményrendszer újraszabályozásában igyekezett megtalálni. Ilyen nagyszabású átalakítást a „posztfunkcionalista” Európában aligha lehet végrehajtani az európai állampolgárok támogatása nélkül. De a válság válságtudatot okozott, az euroszkeptizmus 2012-ben érte el a mélypontot. A következő írás az EU válságának elemzése után az elit- és a lakossági érzékeléseket, továbbá azok gazdasági magyarázatait vizsgálja nemzetközi survey típusú felmérések alapján.

1. A VÁLSÁG KIALAKULÁSA ÉS TÜNETEI AZ EU-BAN

A 2007-ben az Egyesült Államokban kezdődött¹ globális válság 2008 őszén áterjedt Európába, és az 1930-as évek óta a legmélyebb gazdasági visszaesést okozta [European Commission, 2009]. Az európai döntéshozók sokáig – egyes vélemények [Kosztopolosz, 2012] szerint még 2008 őszén, a Lehman Brothers amerikai befektetési bankház csődje körüli napokban is – azt gondolták², hogy az EU-ra a válság csak közvetett módon hat majd. Ezt a vélekedést az táplálhatta, hogy a krízis az amerikai gazdaság kezdetben lokálisnak látszó problémáiból indult ki. Később az optimista döntéshozói percepciókat a valóság megcáfolta.

Az Európa nyugati felét is magában foglaló világgazdasági centrumban³ a kilencvenes évek elejétől 2007-ig tartott a „nagy mérséklődés” (Great Moderation⁴) időszaka, vagyis az egyensúlyórzó, alacsony inflációval kísért, fenntarthatónak látszó növekedés. Ez mikroszinten egyfelől a gazdasági szereplőknek azzal a vélekedésével társult, hogy a tőkebefektetés alacsony kockázattal és magas hozammal jár, másfelől pedig úgy tűnt, hogy sikerül tartósan szavatolni a makrogazdasági stabilitást [European Commission, 2009]. Ennek az időszaknak a végét jelezték a 2007-től megfi-

1 A válság kezdetét főleg a Lehman Brothers befektetési bankház 2008. szeptemberi csődjéhez szokás kötni, bár a krízis jelei a tőkepiacokon már 2007 második felétől látszódtak [Király, 2008].

2 Kosztopolosz [2012] itt Jean-Claude Trichet-re, az Európai Központi Bank akkori elnökére és José Manuel Barrosora, az Európai Bizottság korábbi elnökére utal.

3 A centrum és a periféria közötti különbségtételt a továbbiakban leíró értelemben, a gazdasági mutatókban meglévő eltérések deskripciójaként használom, jöllehet e különbségtétel alapot adhat kritikai-geopolitikai és/vagy ideologikus megközelítésekre is, például az EU „birodalmi”, „kizsákmányoló” jellegéről [például Böröcz, 2010].

4 A fogalmat két amerikai közgazdász, James Stock és Mark Watson vezette be, de elterjedését Ben Bernanke, a jegybank szerepét betöltő Federal Reserve (Fed) elnökének 2004-es beszédéhez kötik [Mellár, 2015: 225].

gyelhető folyamatok előbb az amerikai, majd az európai ingatlan-, bank- és tőkepiac⁵. Az amerikai részvények összesített piaci értéke a 2007-es csúcshoz képest 17 hónap alatt megfeleződött [Geithner, 2014: 14]. Az Egyesült Államok GDP-növekedése a 2007-es 1,8 százalékos szintről 2008-ra 0,3 százalékos recesszióba süllyedt, ami aztán 2009-re 2,8 százalékra mélyült⁶.

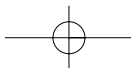
A kezdeti viszonylagos optimizmus dacára a válság már 2008 őszén felütötte a fejét Európában is, amely aztán a legsokrétűbb krízissé terebélyesedett a második világháború óta⁷. Európára ugyan kevésbé volt jellemző az „értékpapírosítás”, vagyis a később „mérgezettnek” bizonyult kötvénybe csomagolt adósságlevelek kibocsátása, a nyitott tőkeáramlás okán és a globalizált világ kapcsolatrendszerén keresztül a válság mégis áttérjedhetett a tengeren túlról. Ennek egyik oka az lehetett, hogy a háztartások és a vállalatok vagyona a valós értékükhöz és mögöttük lévő fedezethez képest *túlértékeltté* vált, vagyis „eszközár-buborékok” alakultak ki az EU-ban, még a válság éveit megelőzően. Az ingatlanárak emelkedése a kétezres évek első évtizedében az eurózónában – Németország nélkül számítva – meredekebb volt, mint az Egyesült Államokban [European Commission, 2009: 12], és nagyjából hasonló pályát írt le a teljes euróövezet ingatlanárindexe, mint az Egyesült Államoké (2004 és 2006 között az amerikai index felülmúlta az euróövezetét).

A jelzőhitelezésből kiindult krízis a fejlett világban gazdasági recessziót okozott, ami törvényszerűen vezetett az életkörülmények romlásához vagy az attól való félelemhez. A krízis 2008 ősztől három csatornán terjedt át viszonylag gyorsan az Egyesült Államokból Európára. Egyrészt a globalizált pénzügyi rendszeren keresz-

5 Az Egyesült Államok-beli ingatlanpiac a kétezres évek elejétől a jegybank szerepét betöltő Federal Reserve (Fed) által alacsonyan tartott kamatok miatt túlfűtötté vált. A 2006-ban bekövetkezett csúspontig az ingatlanárak nőttek, történelmileg egyedülálló módon és állami eszközökkel is megtámogatva [Kosztopolosz 2012: 17, Mellár 2015: 227]. A gazdasági teljesítmény javulásának, a növekedésnek és az életszínvonal emelkedésének az alapja az eladósodás volt. Majd amikor a Fed, a növekvő inflációtól tartva, a világ többi központi bankjával együtt, 2004-től növelni kezdte az irányadó rátát, és ezzel az adósok kamatterhei is megnöttek, a nem-fizető, úgynevezett nem-elsőrendű ("subprime") adósok megszorodtak, és az ingatlanárak csökkenni kezdtek. A válság közvetlen kiváltó oka az lehetett, amikor a nem elsőrendű adósok tömege nem tudta visszafizetni a hitelét. Ez azonban még önmagában nem feltétlenül okozott volna a globális gazdaságot megfertőző és a fejlett világot recesszióba taszító turbulenciát. Az ingatlanpiac felfutása egybeesett a banki deregulációval, a piaci liberalizációval, a bonyolult és átláthatatlan pénzügyi termékek terjedésével. Nagy mennyiségű fedezett adósságkötelezvény (collateralized debt obligation, CDO) került a piacra. Az ingatlanárak esése azért okozhatott nagy pánikot, mert egyre több értékpapírról, kötvénybe csomagolt hitelről derült ki, hogy nincs mögötte fedezet, ami által nem csökkent a kockázat, mint azt a különféle értékpapírok "összecsomagolásától" eredetileg elvárták, hanem nőtt [Mellár, 2015: 228]. A rossz hitelek és a "mérgezett eszközök" [Király, 2008] cirkulációja miatt a pénzügyi piacokon bizalomvesztés lett úrrá. Az innovatív termékek révén egy "árnyékbankrendszer" jött létre, és a befektetők "forró krumpliként" igyekeztek szabadulni a veszélyesnek ítélt eszközöktől.

6 <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00115&plugin=1>

7 Az EU-ban gyakori a válság, sőt a "minden eddiginél nagyobb" válság is, némi túlzással: az unió története a válságok és a rá adott válaszok története. Jacques Delors, az Európai Bizottság korábbi elnöke például 2005-ben, miután az alkotmányszerződés megbukott a franciaországi és a hollandiai népszavazáson azt mondta, hogy "a jelenlegi válság a legmélyebb az európai projekt történetében" [Martin 2011]. A 2008-ban kezdődött krízis mélysége és a komplexitása gazdasági szempontból volt unikális.

tül. Másrészt a bizalmi válság és a pénzüpiaci turbulencia miatt a hitelfelvételi lehetőségek beszűkültek, így a termékek és a szolgáltatások iránti kereslet visszaesett. Harmadrészt a külkereskedelem révén gyűrűzött át a krízis Európába. Mindennek következtében a 2006–2007-es 3 százalékos feletti növekedési ütem után 2008-ra az EU gazdasági növekedése 0,5 százalékra lassult.

Az unióban, akárcsak az Egyesült Államokban, a 2009-es év volt *a válság mélypontja*; abban az esztendőben az EU és az euróövezet GDP-je is több mint 4 százalékkal esett vissza. A 2009-ben is 2,6 százalékos növekedést produkáló Lengyelországot kivéve minden uniós tagállam recesszióba került. A tagállamok között nagy különbségek voltak; a legkirívóbb visszaesést a három balti országban mutatták ki, 14 százalékos feletti GDP-csökkenési ütemmel⁸.

A krízis kikezdte a 2002-ben bevezetett közös európai pénz, az euró intézményrendszerét, a Gazdasági és Monetáris Uniót (GMU), és *adósságválságot* okozott. Az euróövezeti országok mintegy harmada már a válság előtt megsértette az 1997-től hatályos, az Európai Unió egyik legfontosabb normarendszerét és – a Douglass North-i [1990] értelemben vett – formális intézményét jelentő, a tagállamok gazdasági egyensúlyi mutatóit közös nevezőre hozó és a gazdaságpolitikák között valamilyen koordinációt előíró *Stabilitási és növekedési egyezmény* (SNE) fiskális szabályait [Neményi–Oblath, 2012]. Vagyis számos tagállamban az államháztartási hiány meghaladta a 3 és/vagy az államadósság 60 százalékos szintjét GDP-arányosan. Ennek ellenére a GMU 1999-es indulása utáni első évtized a válság európai megjelenéséig sikertörténetnek tekinthető [Benczes, 2012]. A tagállami egyensúlyhiányok dacára ugyanis a „nagy mérséklődés” korában magas volt a növekedés, alacsony az infláció és a piacokon rendelkezésre állt a pénzbőség (likviditás).

A válság ennek az állapotnak vetett véget. Kiderült, hogy *az euróövezet konstrukciója nem válságálló*, mert nem felelt meg az optimális valutaövezet [Mundell, 1961] követelményeinek: a monetáris unióhoz nem társult egységes költségvetési, gazdasági irányítás. Van olyan, jobbára – bár nem kizárólag – amerikai közgazdászok által osztott álláspont is, amely szerint az euró „rendszerhibás” volt, és ezért az sem lenne meglepő, ha „elbukna” [Feldstein, 2010; Pogátsa, 2011]⁹.

Más, az enyémhez közelebb álló értelmezés szerint egy többszereplős fogolydilemma-helyzet állt elő a pénzbőség és az egyensúlyórzó növekedés időszakában, hiszen az alacsony kamatlábak miatt a kevésbé fejlett euróövezeti országok számára olcsó tőke állt rendelkezésre, növelve az eladósodottságukat [Benczes, 2012: 200]. Az intézményrendszer nem tudta kikényszeríteni a szabályok betartását, az SNE nem tudta elejét venni az euróövezeten belül a potyautas-jelenség kialakulásának. Az euróövezeti szabályok révén alacsonyan tartott kamatlábak miatt a tőke a 2008-as válságig számolatlanul ömlött az euróövezet fejletlenebb déli országaiba (és Írországba), „buborékokat” képezve a befektetési eszközök piacain, főleg az ingatlanpiacon. A pénzbőség elmúltával az Északról Délre történt tőkeáramlás

8 <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00115&plugin=1>

9 Ide tartoznak *Paul Krugman* és *Soros György* megnyilatkozásai is az euró rendszerhibájáról és „válszínű bukásáról”. Lásd például: <http://www.nytimes.com/2011/01/16/magazine/16Europe-t.html>, <http://www.reuters.com/article/2010/06/23/us-eurozone-soros-idUSTRE65M3KW20100623>.

elapadt, mivel a befektetők kockázatviselési hajlandósága csökkent. A hitelköltségek megrágultak, amivel már nem tudott lépést tartani a déli perifériaországoknak a centruménál kevésbé versenyképes gazdasága. Ez részben a gazdasági teljesítmény visszaeséséhez, részben pedig az állam finanszírozási igényeinek a növekedéséhez vezetett. A meglévő adósságokat a periférián csak egyre magasabb kamatokkal lehetett megújítani, az államkötvények hozamfelárai és a GDP-arányos államadósság szintjei drámaian megnőttek.

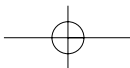
Az eurózónából 2009 és 2011 között Görögország, Írország, Portugália és Ciprus szorult az EU és a nemzetközi szervezetek *pénzügyi segítségére*. Hitelmegállapodás nélkül csak olyan magas áron vásárolták volna meg a befektetők az államkötvényeket, hogy az fenntarthatatlan, csőd közeli pályára vagy csődbe sodorta volna ezeket az országokat.

Az európai adósságválság megmutatta, hogy megbukott a *Stabilitási és növekedési egyezmény* (SNE) [Neményi–Oblath, 2012: 645; Benczes, 2012]. Kiderült, hogy alapvető változásokra van szükség az intézményrendszerben, felelős gazdaságpolitikára ösztönözve a tagállamokat és felelős hitelezésre a pénzügyi szereplőket. Felszínre kerültek azok az ellentmondások, amelyeknek a megoldása az intézményi rutinon túlmutató választási helyzetbe hozta az európai politikai és gazdaságirányítási elitet. Ilyen volt annak a „trilemmának” vagy „lehetetlen hármának” [Benczes, 2012] a fel- és megoldása is, amely szerint az Európát sújtó adósságválság során kiderült, lehetetlen egyszerre szavatolni az EU-ban a kilépés, a „kimentés” („bail-out”), vagyis a hitelnyújtás és az államcsőd tilalmát. A három cél közül az egyiket fel kellett adni annak érdekében, hogy a másik kettőt meg lehessen valósítani.

A GMU válságbeli működése világossá tette, hogy hamis az a beállítás, amely szerint évtizedeken keresztül az EU-t „gazdasági óriásnak” és „politikai törpének” tartották. A kifejezés a gazdasági együttműködés magas szintjére és a nemzetállami széttagoltságra utalt. Az SNE bukásával világossá vált, hogy az EU és azon belül az eurózána addigi konstrukciója csak a konjunktúra időszakában töltötte be a szerepét, a válság felszínre hozta az övezet lappangó problémáit. Az eurózána szabályai nem tudták megakadályozni, hogy a válságban erőteljes differenciálódás menjen végbe az övezeten belül a gazdagabb „centrum” és a szegényebb „periféria” között. A válság rámutatott arra, hogy illúzió azt remélni, hogy az EU vagy az eurózána intézményrendszere szavatolni tudja a folyamatos konvergenciát; egyszerre van jelen a *konvergencia* és a *divergencia* [Benczes–Rezessy, 2013].

A válságban a fejlettebb északi és nyugati centrumországok, valamint a kisebb nemzeti jövedelemmel rendelkező déli periféria közötti ellentétek kiéleződtek, ami 2008-tól 2012-ig veszélyeztette az euróövezet egységét. Nem lehetett kizárni, hogy a déli eurózána országokban az államkötvényhozamok emelkedése finanszírozhatatlan spirálhoz és csődhez vezet, illetve a „fertőzés” áterjed a periférián kitettséggel rendelkező nagy európai bankokra, majd a centrumországokra. Az európai vezetők ezért tettek politikai nyilatkozatokat az euró és a közös valutazóna védelmében¹⁰.

10 Ilyen volt például *Mario Draghi* nyilatkozata arról, hogy „bármilyen áron” megvédi a közös valutát. Ekkortól kezdtek el csökkenni a kockázati felárak. <http://www.telegraph.co.uk/finance/financialcrisis/9428894/Debt-crisis-Mario-Draghi-pledges-to-do-whatever-it-takes-to-save-euro.html>

Folyófizetésimérleg-válság is sújtotta az eurózána perifériáját; az országok elvesztették versenyképességüket [European Economic Advisory Group, 2013]. Eközben Németország folyómérleg-pozíciója ezzel ellentétesen mozgott és tartósan a pozitív tartományban maradt. A hitelezők és a hitelfelvevők közötti versenyképességbeli szakadék a nemzetközi beruházási pozíciókban is tükrözött. A déli perifériaországokban felütötte a fejét a *szociális válság*. A munkanélküliségi ráták a válság nyomán jelentősen megugrottak. A legkivívóbb értéket Spanyolország és Görögország mutatta. A válság előtti „utolsó békeév” (2007) 8 százalékos állástalan-sági rátája – folyamatos emelkedést produkálva – 2013-ra mindkét országban 26 százalék fölé nőtt¹¹. Eközben a centrumországok növekedése hamar helyreállt: az északi és a nyugati államokban, különösen Németországban, Ausztriában és Hollandiában 2009 után hamarosan tartósan magas növekedési ütemet és egyre alacsonyabb munkanélküliségi rátát regisztráltak¹².

A megosztottság Kelet-Nyugat viszonylatban is tovább élt, jóllehet a déli és a keleti periféria közötti erőviszonyok a válság nyomán átrendeződni látszódtak. Az egy főre jutó GDP-adatok alapján hosszú idő után változott a helyzet: 2013-ban már nemcsak Szlovénia volt az egyetlen olyan „új”, vagyis az EU-hoz a kétezres években csatlakozott tagállam, amelynek az egy főre jutó GDP-je meghaladta a legszegényebb régi tagét, Görögországot.¹³ A közép- és kelet-európai régióból Csehország 2013-ban beérte Szlovéniát az egy főre jutó nemzeti jövedelem tekintetében (82 százalék). Mindkét ország mutatója meghaladta nemcsak a görög, de a portugál szintet is, sőt 2013-ra Észtország és Szlovákia is gazdagabbá vált, mint Görögország.

Az egyenlőtlenségeket mérő *Gini-mutató*¹⁴ szintén azt jelzi, hogy a Kelet-Nyugat megosztottságot a válságban átszelte az Észak-Dél szakadék. 2012–2013-ban Lettországon, Spanyolországban, Portugáliában és Görögországban mutatkoztak a legnagyobb egyenlőtlenségek¹⁵. Abból a 11 országból, amelyekben az uniós átlagnál nagyobbak a különbségek, csupán az Egyesült Királyság tartozik a magasabb egy főre jutó GDP-vel rendelkező „centrumhoz”, a további tíz ország a keleti és a déli perifériához sorolható. Az egyenlőtlenségek vizsgálata megerősíti a nemzeti jövedelmekben is megmutatkozó *aszimmetrikus viszonyt* az EU fejlettebb és fejletlenebb országai között.

Egy 2010–2011-ben végzett empirikus vizsgálat alátámasztja, hogy a kormányzás és a versenyképesség intézményi indikátorait tekintve számos törésvonal osztja meg Európát [Benczes–Rezessy, 2013]. Az intézményi tényezők alapján is az lát-

11 http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en

12 Németországban 2010-ben 4,1, 2011-ben 3,6 százalékkal nőtt a GDP. A munkanélküliségi ráta 2010 és 2013 között Ausztriában mindvégig 5 százalék alatt maradt, Hollandiában 4,5 százalékról csupán 6,7 százalékra nőtt, Németországban pedig 7,1 százalékról 5,3 százalékra csökkent. Az eurózáonban e három országban – és Luxemburgban – regisztráltak a legkedvezőbb munkanélküliségi adatokat. Lásd: http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2014_autumn/statistical_en.pdf 144. és 155. o.

13 <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00114>

14 <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tessi190&plugin=0>

15 A Gini-koefficiens ezekben az országokban 34 pont felett volt.

szott, hogy 2011-re észak-déli és kelet-nyugati differenciálódás szegmentálta az Uniót. Észtország és Csehország felzárkózott Spanyolországhoz és Portugáliához, miközben Olaszország és Görögország a közép-európai országok „alá” került. Kiderült az is, hogy a kilencvenes évek felzárkózása a periférián inkább volt kivételes helyzet, mint „szabály” [Benczes–Rezessy, 2013: 188]. A maastrichti nominális gazdaságpolitikai kritériumoknak való megfelelés a várakozásokkal ellentétben és a növekedés dacára mégsem eredményezett tartós intézményi konvergenciát, sőt – a potyautas-jelenséget kihasználva – az eurózónához történt csatlakozást követően felmentést adhatott a fegyelmezett, felelős gazdaságpolitika alól.

Amennyiben a maastrichti kritériumokat, illetve az euró bevezetését formális intézményeknek [North, 1990], a gazdaságpolitika szabályokat foganatosító mechanizmusainak [Elster, 1985] tekintjük, akkor azt kell megállapítanunk, hogy az intézményi változás nem hozta meg a tartós gazdasági teljesítményjavulást, némileg ellentmondva az *institucionalizmus* [az újhullámból lásd például Acemoglu et al., 2004] endogén növekedési elméleteinek [Benczes–Rezessy, 2013: 188]. Vagyis ebben az esetben a maastrichti kritériumrendszer, mint mannersi értelemben vett¹⁶ európai uniós norma, illetve northi formális intézmény, lényegében irrelevánsnak bizonyulhatott a North által leírt informális intézmények (amit a kultúra egyes komponenseivel operacionalizálhatunk) működésére és a gazdasági teljesítményre nézvést: az előbbi kritériumok nem voltak képesek változást előidézni az utóbbiakban. Ennek a northi értelemben vett formális és informális intézmények, továbbá a gazdasági teljesítmény közötti többszörös korreláció [Bartha, 2012] lehetett az oka.

2. AZ EU ÚJRASZABÁLYOZÁSA

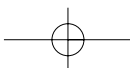
Az EU a válságra átfogó reformmal, a formális intézmények újraszabásával, a „gazdasági kormányzás” új alapokra helyezésével reagált, amivel nagyobb változást vitt végbe az unió intézményi működésében, mint a Maastrichti Szerződés óta bármikor [Kármán, 2011; Csaba 2013].

Az EU *a formális intézményrendszer átszabásának* elemeiről döntött a válság utáni években – az Európai Bizottság, mint a válságok során rendre kezdeményezően fellépő „intézményi vállalkozó” [Fligstein–Mara-Drita, 1996] vezetésével. Ezeket a szabályokat northi értelemben vett formális intézményeknek tarthatjuk.

Az intézményi reformoknak¹⁷ az első csoportját a szigorúbb, és az eddiginél jobban koordinált fiskális politika alkotta. Ezt a célt a 2011-ben elfogadott „hatos csomag” szavatolja, amely megerősíti a SNE-t, illetve annak megsértése esetén makrogazdasági egyensúlyhiánnyal kapcsolatos eljárást helyez kilátásba. Nemcsak az

16 A politikatudományi irodalomban az EU normatív hatalomként is megjelenik. Manners szerint az EU normativitása a történelmi kontextusból, a komplex politikai döntéshozatalból és az egységes joganyagból vezethető le [Manners, 2002].

17 Az ismertetésben Gyórfy [2013a] tanulmányára is támaszkodtam, továbbá az Európai Bizottság ide vonatkozó dokumentumaira, amelyekből korábban a brüsszeli European Training Academy megbízásából oktatási segédanyagot (e-learning) készítettem.

államháztartás pozícióját, hanem 10 további mutatót illetően [Györffy, 2013: 243] is bizonyos határértékeken belül kell maradnia a tagállamoknak. Ennek az az értelme, hogy nemcsak az állami szféra, hanem a magángazdaság kilengéseit (például lakásárakat vagy a magánszektor adósságait) is korlátok között lehessen tartani. Az EU 2013-ban fogadta el a „hatos csomagot” kiegészítő „kettes csomagot”, amely csak az eurózónára ír elő a korábbinál szigorúbb ellenőrzési mechanizmust a költségvetési politikák betartását illetően. Szintén az első célt szolgálja a *fiskális paktum*, amely összehangolja és szigorítja a nemzeti költségvetési szabályokat és 0,5 százalékos strukturális, vagyis az egyszeri tételektől és a szezonális hatásoktól megtisztított államháztartási hiányt ír elő; a szabályok megsértése esetén pedig büntetéseket helyez kilátásba. Részben idetartozik az úgynevezett *európai szemeszter* is, amely a tagállamok és az Európai Bizottság párbeszédén és közös megállapodásán alapul, éves ciklusokban felülyeli a gazdaságpolitikát, és iránymutatást ad a nemzeti döntéshozók számára.

A második cél a *versenyképesség* erősítése volt. Ennek a törekvésnek is a „hatos csomag” vált az eszközévé, amely tehát nemcsak a fiskális fegyelmet hivatott kikényszeríteni, hanem ügyel arra is, hogy a gazdaság más területein (például folyófizetésimérleg-hiány, munkanélküliség, stb.) se legyenek túlzott különbségek a tagállamok között.

A harmadik intézkedéscsomag a *növekedést* ösztönzi. Ennek eszköze az öt területen – foglalkoztatás, kutatás-fejlesztés, továbbá az éghajlatvédelem és energiagazdálkodás, az oktatás, valamint a küzdelem a szegénység és a kirekesztés ellen – a fejlődést célul kitűző *Európa 2020 növekedési stratégia*¹⁸ megvalósítása, amely része az európai szemeszternek. A növekedési stratégia célja az „intelligens, fenntartható és inkluzív” növekedés elérése 2020-ra. A növekedés előmozdítására hivatott még a GMU gazdasági pillérének kiteljesítése.

Végül, az intézményrendszer újraszabásának negyedik célja a *pénzpiaci kilengések csökkentését* szolgálja. Ide tartozik a pénzügyi felügyelet megerősítése olyan intézmények létrehozása révén, mint az Európai Rendszerkockázati Testület, az Európai Bankfelügyelet és az Európai Értékpapír- és Piacfelügyelet, továbbá a hitelminősítők szabályozása és a „stressztesztek” révén a bankok válságállóságának bizonyítási eljárása. A pénzügyi szabályozás és ellenőrzés átszabásának leglényegesebb eleme a „bankunió”, amely arra hivatott, hogy megtörje az „ördögi kört” a bajba került bankok és az eladósodott államok között. Így a szándék szerint a romló mérlegű bankok feltőkésítése a jövőben nem adófizetői pénzből történik majd.

Az intézményrendszer átszabásának a célja a „mély és valódi Gazdasági és Pénzügyi Unió”¹⁹ megteremtése. Az EU állam- és kormányfői 2012. decemberi európai tanácsi ülésükön négy fázisról egyeztek meg, amelyeknek a megvalósulása fokozatosan valósul meg. Eszerint először a *bankunió* révén létrejön az egységes bankszabályozás az EU teljes területén. A hárompilléres rendszer (bankfelügyelet, szanálási alap, betétbiztosítás) lényege, hogy a jövőben nem az államnak kell majd helytállnia, ha egy uniós pénzügyi bajba kerül. Másodsor, az *egységes költségvetési*

18 http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index_hu.htm

19 http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/news/archives/2013/04/20130430_1_en.htm

keret egyre több jogosítványt ad az uniós intézményeknek a nemzeti költségvetések ellenőrzése terén, aminek a távolabbi jövőben közös pénzügyminisztérium és pénzügyminiszter lehet az eredménye. Harmadszor, a gazdaságpolitikai keretrendszer a szándék szerint egyre inkább integrálja és harmonizálja majd a gazdaságpolitikákat, ami a versenyképesség növekedéséhez vezethet. És negyedszer, a tervzet azzal is számol, hogy nő az európai intézményrendszer legitimitása és elszámoltathatósága, jóllehet az Európai Tanács idevonatkozó 2012-es határozatában az ehhez szükséges eszközökről szerepel a legkevesebb konkrétum.

A gazdasági és politikai egységesülés előtt álló legnagyobb akadály, hogy ilyen nagyszabású átalakítást aligha lehet végrehajtani az állampolgárok egyetértése nélkül. A kilencvenes évektől Európában uralkodóvá vált a „posztfunkcionalizmus”, vagyis az a nézet, hogy az intézményépítés csak akkor folytatódhat, ha az elitenk elnyerik a közvélemény bizalmát, illetve kompenzálják az integráció gazdasági veszteségeit [Gabel, 1998]. A közvélemény az integrációs folyamat önálló „szereplőjévé” vált [Fligstein, 2008], az addigi „megengedő konszenzust” a társadalom „korlátozó disszenzusa” váltotta fel. A 2008-ban kezdődött válság nyomán minden korábrinál kétségesebb és differenciáltabb lett, hogy a közvélemény támogatja-e az integrációt.

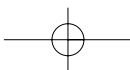
3. PERCEPCIÓK A VÁLSÁGBAN

3.1. AZ ELIT VESZÉLYÉRTETE

A válság kiélezte a materiális konfliktusokat az elitenk és a társadalom többi csoportja, illetve az egyes elitcsoportok között [Smelser, 1976; Lengyel, 2012]. A 2007-ben és 2009-ben, tehát közvetlenül a válság előtt és a válság európai megjelenését követően végzett empirikus elitkutatás (INTUNE²⁰) arra kereste a választ, hogy az európai elit reprezentánsai milyen veszélyeket percipiálnak, illetve miként reagálnak ezekre a kockázatokra [Lengyel, 2012].

Az európai politikai elit körében a két leggyakrabban emlegetett válasz, amely az EU-ra leselkedő veszélyt jelenti: a nemzeti érdekérvényesítés erősödése, illetve a tagállamok közötti gazdasági és szociális különbségek növekedése. Az adatfelvétel mindkét időpontjában a túlzott nemzeti érdekérvényesítést jelölték meg a legfőbb veszélynek (74, illetve 64 százalék) és a második helyen szerepelt a különbségek növekedése (55, illetve 58 százalék). Az első esetben mintegy négyötödről kevesebb, mint kétharmadra mérséklődött azok aránya, akik szerint a tagállamok túlzott mértékben befolyásuk alatt tartják az integrációt. A második esetben valamelyest nőtt azok aránya, akik a különbségek növekedésének veszélyét látják.

20 INTUNE: *Integrated and United? A Quest for Citizenship in an Ever Closer Europe*. Az Európai Unió hatodik keretprogramja által finanszírozott elitkutatás. Az adatfelvétel 2007-ben és 2009-ben készült. A vizsgálatba vont országok: Ausztria, Belgium, Bulgária, Csehország, Dánia, Észtország, Franciaország, Németország, Nagy-Britannia, Görögország, Magyarország, Olaszország, Litvánia, Lengyelország, Portugália, Szerbia, Szlovákia, Spanyolország. Ezek közül egy ország, Szerbia nem volt az EU tagja az adatfelvétel idején.

Figyelemre méltó, hogy mindkét veszély az EU-n belül jelentkezik, tehát a két leggyakrabban percipiált integrációs kockázat között akkor még nem szerepeltek olyan külső veszélyforrások, mint például az orosz gazdasági beavatkozás és térnyerés, vagy a bevándorlás kérdése. A „belső” veszélyforrások említése arra utal, hogy az európai politikai elit az integráció mélyítésében, a szupranacionális kompetenciák szélesítésében és mélyítésében, továbbá az előbbiektől nem függetlenül, az uniós konvergenciában lehetett érdekelt. Mindez azt jelenti, hogy a nemzetállami elitek a szupranacionális szereplőknek és intézményeknek közvetlenül a válság előtt és annak kirobbanását követően is nagy szerepet tulajdonítottak, többségük tőlük várta a „megoldást”. Lényeges különbség látszik ugyanakkor a Nyugat-Kelet keresztmetszetben. A kelet-európaiak többször említették a külső veszélyforrásokat, azon belül is az orosz veszélyt; a lengyel elit ebből a szempontból kiemelkedett, ott 79 százalék érzekelte veszélyforrásként Oroszország térnyerését. A nyugat-európai elit domináns módon a túlzott nemzeti érdekérvényesítést említette veszélyforrásként.

Az európai politikai elit – amennyiben az adatokat aggregált formában nézzük – főleg a nemzetek feletti megoldásokban látta a kiutat. A válság mélypontján, 2009-ben a vizsgálatba vont európai politikusok közül 50 százalék az EU-tól várta a pénzügyi válságból adódó terhek mérséklését, kétharmaduk vélte úgy, hogy a nemzetállamok együttműködése lehet a megoldás, kétötödük pedig a nemzetközi pénzügyi intézményektől várta a segítséget. Mindössze a megkérdezettek egyharmada mondta azt, hogy a nemzetállamok meg tudnak birkózni egyedül is a problémával²¹. Mindez akkor még az integráció *neofunkcionalista* [például Haas, 1958], illetve *föderalista* narratíváit²² [például Habermas, 2014] erősítette.

Szembeötlő ugyanakkor a centrum-periféria megosztottság, nemcsak nyugat-keleti, hanem nyugat-déli keresztmetszetben is. A nyugatiak az átlagnál jobban pártolják a nemzetközi pénzügyi intézmények beavatkozását, miközben a déli periféria ezt az opciót szerette volna a legkevésbé. Utóbbiak, a mediterrán térség hitelfelvevő államai, a nemzetállamok koordinált akcióját látták volna szívesen. Kelet-Európában pedig a nemzetállami megoldás volt a legnépszerűbb.

Országoként is igen nagy különbségek mutatkoztak. Figyelemre méltó, hogy a válságnak leginkább kitett Görögországban – ahol nem sikerült az államadósságot fenntartható pályára állítani és ezzel elhárítani az államcsőd és/vagy az eurózónából való kilépés veszélyét – 2009-ben mindössze az elit 10 százaléka pártolta a nemzetközi pénzügyi szervezetek beavatkozását. Ugyanez a szám Portugáliában 29, Spanyolországban 43, Magyarországon pedig 54 százalék volt. A görögök kétfajta segítséget vártak: az egyiket a tagállamok koordinált akciójától (83 százalék pártolta ezt), a másikat magától az EU-tól (81 százalék szorgalmazta ezt a megoldást). És nem érte el az egyharmadot azoknak a köre, akik a „nemzetállamtól” – adott esetben a görög kormánytól – várták a helyzet jobbra fordulását, ami sajátos megvilágításba helyezi a görög politika későbbi mozgásait. A nemzeti kormányokban a hagyományos euroszkeptikus brit politikai elit és néhány kelet-európai ország, így Lengyelország,

21 Több válaszlehetőség is volt, így az arányok meghaladhatták a 100 százalékot.

22 A kezdeti időszakból az EU „alapító atyái” közül *Jean Monnet* és *Robert Schuman* is föderalista volt.

Litvánia és Bulgária politikusai bíztak átlagon felül. Azok között, akik szerint a „tagállamok önállóan kezelni tudják a válságot”, felülreprezentált a kelet-európai politikai elit, valamint azok között is, akik szerint az EU „tiszteességtelen és fenyegető birodalom”.

3.2. A VÁLSÁG HATÁSA A PÁRTPOLITIKÁRA

A pártoknak – mint a politikai elit részének – az EU-hoz való viszonyulását vizsgálva megállapítható, hogy 2008 óta egyre nagyobb teret nyertek azok a politikai formációk, amelyek negatívan ítélik meg az integrációt. A politika főáramában is felütötte a fejét az *EU-ellenesség*. Az euroszeptikus politikai pártok az EU demokratikus deficitjére és a nemzeti érdekek védelmére hivatkoznak, továbbá az életszínvonal romlása okán az EU-ra háríthatják a felelősséget. Korábban nem volt precedens arra, hogy a gazdasági erőt tekintve meghatározó tagállamokban radikális, EU-ellenes párt nyerjen bármilyen választást, ideértve az európai parlamenti voksolást. Az EU – az egy főre jutó GDP-t tekintve – második és harmadik államában, Nagy-Britanniában és Franciaországban 2014 tavaszán ez történt. Az Egyesült Királyságban a Függetlenségi Párt (UKIP), Franciaországban pedig a szélsőjobboldali Nemzeti Front (FN) nyerte meg unióellenes jelszavakkal a 2014-es EP-választásokat.

A kevésbé fejlett periférián található tagállamokban – különösen a válság által leginkább sújtott Görögországban – a krízis kitörése óta szintén jól szerepelnek az euroszeptikusok. A görög gazdaságban a 2009-es nagy visszaesés után csak lassan indult be a növekedés. A GDP még 2013-ban is 3,2 százalékos visszaesést mutatott, és 2008 óta – hat év recessziót követően – csak 2014-ben tudott valamelyest élénkülni, 0,6 százalékkal²³. A radikális baloldali Sziríza párt nyerte meg a 2014-es európai parlamenti választást, majd a 2015. januári nemzeti parlamenti választást. A Sziríza már a 2012-es parlamenti voksoláson Görögország és az EU által megkötött hitelmegállapodás ellen kampányolt, és a 2015-ös választást is azzal nyerhette meg, hogy nem lesz hajlandó végrehajtani a nemzetközi szervezetek (elsősorban az EU) által a hitelekért cserébe kért költségvetési kiadáscsökkentést. Görögország eddig háromszor kapott hitelt a nemzetközi „trojkától” (Európai Bizottság, Európai Központi Bank, Nemzetközi Valutaalap), ennek ellenére 2012-ben az államadósság 54 százalékát kellett leírnia a fizetőképesség megőrzése érdekében.

A Sziríza-kormány aztán 2015 júliusában mégis megegyezett a hitelezőivel. A görög helyzet *ellentmondásosságára* utal, hogy a válság kitörése és a gazdasági helyzet romlása óta a társadalom túlnyomó többsége, mintegy 80 százaléka nemcsak az Európai Unióból nem akart kilépni, hanem továbbra is az eurózónában képzelte el országa jövőjét²⁴, elutasítva ugyanakkor a tagsággal, illetve a további hitelek felvételével járó „megszorításokat”. Ez az ellentmondás különleges manőverezésre kényszerítette a görög kormányzó elitet.

23 http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2013/pdf/ee7_en.pdf p. 60-62.

24 <http://www.economist.com/blogs/newsbook/2012/05/greek-politics>

3.3 A LAKOSSÁG EUROSZKEPTICIZMUSÁNAK OKAI

Egy néhány évvel ezelőtti *empirikus kutatás* [Serrichio et al., 2013] a globális válság hatását vizsgálta az euroszepticismus – vagyis az európai integrációval szembeni negatív attitűdök – alakulására az EU egészében 2007 és 2011 között. *Serrichio* és szerzőtársai azt találták, hogy ebben az időszakban az euroszepticismus minden tagállamban erősödött. Az euroszepticismust a szerzőhármas az Eurobarometernek a „Jó dolog-e az EU?” kérdésre adott „nem” válaszokkal operacionalizálta. Az euróövezeti országokban inkább nőtt az integráció iránti szkepszis, mint a zónán kívül, aminek a magyarázata kézenfekvő: az euróválság elsősorban a közös pénzt használó országokat érintette. Az már kevésbé magától értetődő, hogy a válság alatt az ezredforduló után csatlakozott országokban dinamikusabban nőtt az integrációról negatív véleményt alkotók aránya, mint a régebbi tagállamokban. Ennek az lehet a magyarázata, hogy az új tagok nem tették magukévá az unió normáit [Serrichio et al., 2013: 56].

A 2007-et követő négy évben a legnagyobb mértékben az euróválság által leginkább sújtott Görögországban nőtt az euroszeptikusok aránya – 23 százalékponttal. A többi, az uniótól és az IMF-től hitelfelvételre kényszerült „programország”, így Portugália, Spanyolország, Ciprus és Írország is az első hétben van az euroszepticismus növekedését mutató listán. (Az új tagok közül Szlovénia és Litvánia tartozik még ide.) Első ránézésre az látszik tehát, hogy a szuverénadósság-válság által leginkább sújtott tagállamok lakossága a globális és európai válság legnehezebb éveiben az utilitarista megközelítést²⁵ „alkalmazta”, vagyis a gazdasági mutatók romlása az EU-val kapcsolatos negatív percepcióik erősödéséhez vezetett. Serrichio és szerzőtársainak többváltozós regressziós elemzése azonban arra mutat rá, hogy a gazdasági helyzet percipiálása²⁶ és az EU megítélése közötti pozitív összefüggés csak néhány tagállamra igaz. A déli periferián csak az euróválság által leginkább sújtott két országban, Görögországban és Portugáliában sikerült azt bizonyítani, hogy a gazdasági helyzet és az EU negatív megítélése között pozitív kapcsolat van. Magyarország is azok közé a tagállamok közé tartozott, ahol a két változó pozitív összefüggést mutatott [Martin, 2013; 2014]. Számos uniós országban azonban ez a kapcsolat nem állt fenn [Serrichio et al., 2013: 59].

Serrichio és szerzőtársainak elemzése azt találta, hogy 2007 és 2011 között az euroszepticismusnak a nemzeti identitáson és az intézményekbe vetett bizalmi szint alakulásán alapuló magyarázatai is erősödtek. 2007 és 2010 között azokban az országokban, ahol a nemzeti identitás kizárólagos volt, nőtt az euroszepticismus. Az Eurobarometer ide vonatkozó kérdése²⁷ szerint a magukat csak európainak val-

25 Az utilitarizmusnak két formája ismert: a szociotróp, illetve az egyéni szintre vetített magyarázatok. Az előbbi esetben a megkérdézett az országra nézve, míg az utóbbi esetben saját magára vonatkoztatva mérlegeli az integráció előnyeit és hátrányait [Gabel, 1998, Serrichio et al., 2013].

26 Az Eurobarométer kérdése: „Milyennek látja az országa gazdasági helyzetét?”

27 A kérdés így hangzik: „A közeljövőben milyen identitásúnak látja magát?”. A lehetséges válaszok: csak „német” (azon ország állampolgára, ahová a válaszadó tartozik); csak európai; elsődlegesen „német” (azon ország állampolgára, ahová a válaszadó tartozik) és másodsorban európai; elsődlegesen európai és másodsorban „német” (azon ország állampolgára, ahová a válaszadó tartozik).

lók aránya 2010 és 2014 közt 2 és 3 százalék, míg az elsősorban európai, másodsorban nemzeti identitást magukénak vallók súlya 5 és 7 százalék közt volt²⁸. A magát elsősorban nemzetinek, másodsorban európainak vallók köre a válság dacára nőtt: a 2010-es 41 százalékról 2013-ban 47 százalékra. Az európai identitástudat a nemzeti tudattal szimbiózisban él a tagállamok lakosságának a körében. Serrichio és szerzőtársai szerint a válság első éveiben inkább a „hazai” politikai intézmények, míg később inkább az uniós intézmények iránti bizalom magyarázta jobban az EU megítélését. E kutatás összességében megerősítette, hogy az euroszkepticizmus okait nemzeti szinten kell keresni [Hooghe–Marks, 2005].

3.4 A GAZDASÁGI TELJESÍTMÉNY ÉS AZ EU MEGÍTÉLÉSE

Mi – szintén az Eurobarometer adatai alapján – az „Önben milyen kép alakult ki az Európai Unióról?” kérdést használjuk annak tesztelésére, hogy a válsagnak milyen hatásai voltak az euroszkepticizmus alakulására²⁹. E kérdésből az euroszkepticizmusnak a *puha típusára* következtethetünk, amely haszonelvű és szakpolitikai alapon kritizálja az integrációt, nem vonva kétségbe annak intézményes kereteit. Ezzel szemben áll a kemény euroszkepticizmus, amely a szimbolikus dimenziókban ellenzi az EU-t [Taggart, 1998, Lengyel–Göncz, 2010].

A válság előtt, 2007-ben még 49 százalék volt azok aránya, akik „nagyon pozitív” vagy „inkább pozitív” képet alkottak az Európai Unióról³⁰. Ez a mutató 2012 végére 30 százalékra esett vissza, ami mélypontot jelentett az integráció történetében (legalábbis azóta, hogy az Eurobarometer felméri a lakossági véleményeket).³¹ Az, hogy – az utilitarista elméletek alapján – a válság nyomán negatívabbá vált az unió megítélése, nem annyira meglepő. Az viszont már inkább figyelemre méltó, hogy ez a tendencia nemcsak a válság által sújtott déli perifériára, hanem az elmúlt fél évtizedben olyan, a válság dacára jó gazdasági mutatókkal rendelkező centrumországokra is jellemző volt, mint Németország, Ausztria, vagy Hollandia, igaz, Görögországhoz és a déli perifériához képest jelentősen eltérő mértékben. Az 1. és a 2. ábra Németország, Görögország, továbbá az uniós közvélemény EU-val kapcsolatos vélekedését mutatja.

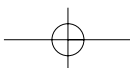
Az EU általánosan romló megítélésének átlaga mögött vannak olyan országok, ahol kedvezőbb ez az adat: Lengyelországban 40 százalék az EU-ról pozitívan vélekedők aránya, ami jóval meghaladja az átlagos szintet. A 2007-ben csatlakozott

28 http://ec.europa.eu/public_opinion/cf/showtable.cfm?keyID=266&nationID=16,&startdate=1992.04&enddate=2014.11

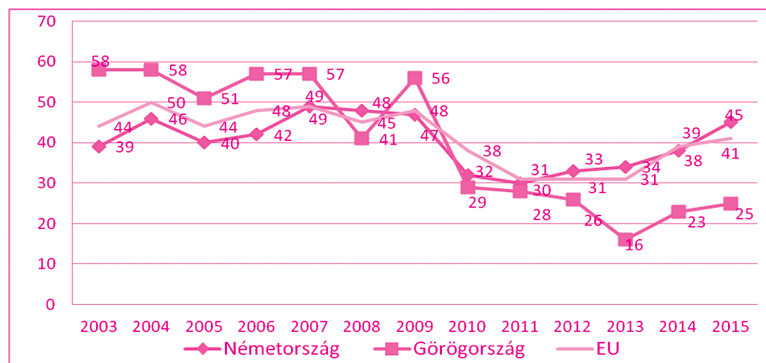
29 Az Eurobarometer ezt a kérdést („Önben milyen kép alakult ki az Európai Unióról?”) 2003-tól teszi fel. Korábban, 1973-tól kezdve az Eurobarometer azt tudakolta a lakosságtól, hogy „jó dolog-e” a tagság. Ésszerű lenne hosszabb időszoron nézni az eredményeket, de a „jó dolog-e az EU?” kérdés utoljára 2011 májusában került be az Eurobarometer vizsgálatába. Akkor egyébként a tagállamok közvéleményének 47 százaléka vélekedett úgy, hogy a tagság „jó dolog”. Ennél alacsonyabb értéket a megelőző 38 évben csak egyszer mértek, 1996-ban.

30 A lehetséges válaszok: nagyon negatív, inkább negatív, semleges, inkább pozitív, nagyon pozitív.

31 A 30 százalék tehát azok súlyát mutatja, akik az EU-ról „nagyon pozitív” vagy „inkább pozitív” képet alkotnak.

Romániában és Bulgáriában is valamivel az átlag felett volt az EU-ról pozitív percepcióval rendelkezők aránya.

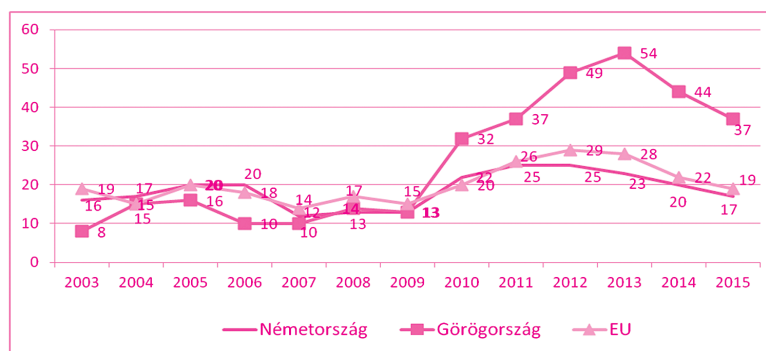

Megjegyzés: A lakoságon belül azok aránya, akik számára az EU megítélése nagyon vagy inkább pozitív. A pontos kérdés így hangzott: „Milyen képe van Önnek az Európai Unióról? Válaszok: nagyon pozitív, inkább pozitív, semleges, inkább negatív, nagyon negatív. A nagyon pozitív és az inkább pozitív válaszokat összegeztük. A két (tavaszi és őszi) adatfelvétel közül az őszi adatok szerepelnek, kivéve 2015-öt (még csak a tavaszi adat áll rendelkezésre).

Forrás: Eurobarometer

http://ec.europa.eu/public_opinion/cf/showchart_column.cfm?keyID=2202&nationID=16,3,4,&startdate=2003.11&enddate=2014.11

1. ábra: Az EU-ról pozitívan vélekedők aránya két tagállamban és az egész EU-ban

Megjegyzés: A lakoságon belül azok aránya, akik számára az EU megítélése nagyon vagy inkább negatív. A pontos kérdés így hangzott: „Milyen képe van Önnek az Európai Unióról? Válaszok: nagyon pozitív, inkább pozitív, semleges, inkább negatív, nagyon negatív. A „nagyon negatív” és az „inkább negatív” válaszokat összegeztük. A két (tavaszi és őszi) adatfelvétel közül minden évben az őszi adatok szerepelnek, kivéve 2015-öt (még csak a tavaszi adat áll rendelkezésre).

Forrás: Eurobarometer

http://ec.europa.eu/public_opinion/cf/showchart_column.cfm?keyID=2202&nationID=16,3,4,&startdate=2003.11&enddate=2014.11

2. ábra: Az EU-ról negatívan vélekedők aránya két tagállamban és az egész EU-ban

Az, hogy a válság alatt az unió megítélése számos tagállamban történelmi mélypontra süllyedt, az utilitarista felfogás nyomán a következőképpen értelmezhető: a hitelező északi államok közvéleménye szerint országuk túl nagy részt vállal a válságkezelésből, míg a hitelfelvevő déliek, mindenekelőtt Görögország, éppen ellenkezőleg, úgy érzik, hogy a válságkezelés során túl keveset „kapnak”, a gazdagabb északi államok nem segítik őket eléggé.

Miközben az EU-ról egyre rosszabb vélemény alakult ki a válságban, a lakosság döntő része akkor is támogatta az integráció intézményes kereteit. 2012-ben, az euróválság mélypontján – amikor az EU-t pozitívan érzékelők aránya a legalacsonyabb volt – az euróövezeti lakosoknak mégis több mint a fele (55 százaléka) úgy vélte, hogy a közös valuta „jó dolog” a saját országára nézvést, és a kétharmaduk (67 százalék) szerint az EU szempontjából is az³².

Egy 2013-as felmérés szerint³³ az EU állampolgárainak több mint a fele (52 százaléka) támogatta az eurót és az EMU-t. E támogatás csökkent ugyan a válságban, de soha nem ment 50 százalék alá³⁴. Az unió egészében a válság alatt is mindvégig túlnyomó többségben voltak azok, akik nem szeretnék, ha országuk kilépne az EU-ból.

Az, hogy – a vizsgált Eurobarometer-adatok szerint – a 2012–2013-as mélypontot követő három évben az EU egészében és tagállami szinten is egyre többen voltak, akik pozitívan vélekedtek az EU-ról, a puha euroszkepticizmus fokozatos visszaszorulására utal. Görögországban különösen nagyot változott az EU megítélése: míg 2013-ban még 16 százalék vélekedett pozitívan és 54 százalék negatívan az unióról, addig 2015-ben az olló záródóban volt, és a megkérdezetteknek már a negyede mondta, hogy „pozitív képet alkot” az EU-ról, és már csak 37 százalékuk esetében volt negatív az érzékelés. Ez annak fényében különösen figyelemre méltó, hogy 2015 elején a Sziríza az Uniót erősen kritizáló programjával nyerte meg a görögországi választást.

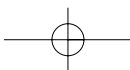
Az EU egészében tehát a válságtudat időben nagyjából egybeesett magával a tényleges – a makromutatókban és az életkörülmények romlásában megmutatkozott – válsággal, és nem valamiféle, a krízis időhorizontján túlmutató trendbe illeszthető bele. Ez egyértelműen arra utal, hogy az integráció megítélésében a szociotróp, illetve az egyéni szintre vetített utilitarista szempontoknak kulcsszerepük volt.

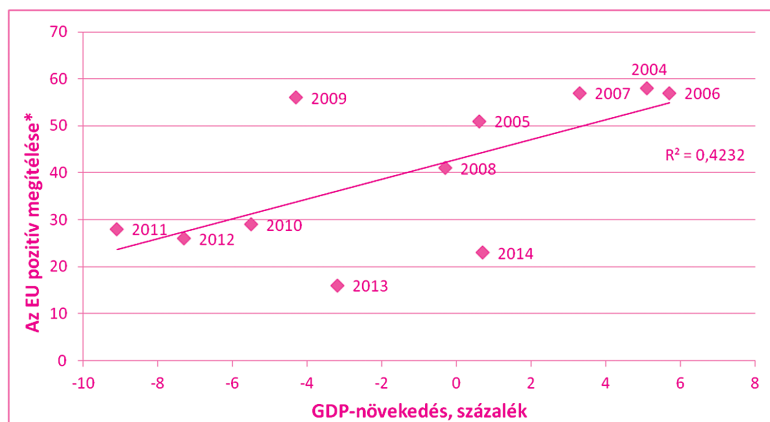
Megvizsgáltuk a GDP alakulásával operacionalizált pillanatnyi (éves) gazdasági teljesítmény és az EU megítélése közötti összefüggést az EU egészében, valamint Németországban és Görögországban 2004 és 2014 között. A három területi egység közül csak Görögországban találtunk szignifikáns korrelációt ($r=0,65$) a két változó között; Németország esetében gyenge összefüggést tártunk fel, míg az EU egészét illetően lényegében nem volt korreláció. A 3. ábra azt mutatja, hogy a gazdasági visszaesés/növekedés mértéke az elmúlt évtizedben Görögország esetében közepes összefüggést mutatott az EU megítélésével, ami az előbbiekkal összhangban az EU-ról alkotott percepciók utilitarista magyarázatait erősítheti.

32 Lásd: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_362_en.pdf 8. és 10. oldal

33 Lásd az Eurobarometer idevonatkozó vizsgálatát: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1294_hu.htm

34 Lásd: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb78/eb78_first_en.pdf 16. o.

Megjegyzés: az EU megítélésére vonatkozó pontos kérdés így hangzott: „Milyen képe van Önnek az Európai Unióról?” Válaszok: nagyon pozitív, inkább pozitív, semleges, inkább negatív, nagyon negatív. A „nagyon pozitív” és az „inkább pozitív” válaszokat összegeztük. A két (tavaszi és őszi) adatfelvétel közül minden évben az őszi adatok szerepelnek.

Forrás: Eurobarometer, Eurostat

http://ec.europa.eu/public_opinion/cf/showchart_column.cfm?keyID=2202&nationID=4,&startdate=2004.10&enddate=2014.11

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00115&plugin=1>

3. ábra: A GDP-növekedés és az EU-percepciók közötti összefüggés Görögországban, 2004–2014

4. ÖSSZEGZÉS

2008-tól 2012-ig, hatásaiban pedig még tovább tartott az Európai Unió minden eddiginél sokrétűbb gazdasági válsága. A krízis, amely az üzleti szférában, a pénzügyvilágban és a társadalomban egyaránt rombolást végzett, véget vetett az euró csaknem egy évtizedes sikertörténetének. Megbukott az euróövezet *Stabilitási és növekedési egyezménye*, és kiderült, hogy a közös valuta nem válságálló. Az unió egésze 2009-ben – Lengyelországot leszámítva – mély recesszióba süllyedt, és évekbe tellett, amíg a tagállamok elérték a válság előtti gazdasági teljesítményüket. A válságra az EU átfogó és többszintű újraszabályozással és intézményépítéssel reagált, így például a fiskális politikára vonatkozó szabályok koordináltabbak lettek. Távlati célként a „valódi” gazdasági unió megteremtését tűzték ki: azt, hogy a közös pénzügyi politikához egységes költségvetési politika társuljon. A politikai unió létrehozásának igénye inkább csak *szimbolikus értelemben* értendő, és az európai egységesülés kisebb-nagyobb lépésenként megvalósítani kívánt folyamatát takarja, nem pedig az egységes – föderális – államot, amelynek megvalósulása belátható időn belül a nyelvi és kulturális széttagoltság és az eltérő tagállami érdekek miatt minden bizonnyal lehetetlen.

A válság révén *válságtudat* alakult ki az elitben és a lakosságban egyaránt. Figyelemre méltó, hogy a politikai elit a válság kitörése után különböző megoldást látott

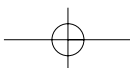

(volna) szívesen az unió centrumában és a periférián: a gazdagabb országok vezetői a nemzetközi (pénzügyi) intézményekben jobban bíztak, mint az inkább „nemzeti” kiutat kereső keleti és déli elit. A válságban jelentősen megerősödött a lakossági euroszkepticizmus: 2012-ben – hároméves gazdasági lejtmenetet követően – történelmi mélypontra süllyedt az EU megítélése, ami megnehezítette a válságkezelést és akadályokat gördített a további integrációs törekvések megvalósulása elé. Később, 2012–2013 után, a gazdasági helyzet enyhe javulásával, az EU megítélése is egyre pozitívabb lett a lakosság körében.

Kondicionáltan, vagyis időben behatároltan és egy-egy tagállamra vonatkozóan leszűrhető, hogy az európai identitás és az intézményi-bizalmi tényezők játszanak némi szerepet az euroszkepticizmus alakulásában. Ha az új intézményi konstrukció sikeresnek bizonyul a krízis kezelésében, az a bizalom növekedéséhez és az európai identitás erősödéséhez vezethet, ami akár az EU-ról alkotott érzékelések javulását is maga után vonhatja. A kulcsfontosságú momentum azonban az EU megítélését illetően a válság éveit a gazdasági helyzet alakulása volt, különösen a krízis által leginkább sújtott periférián. Mindez az euroszkepticizmusnak a puha, vagyis pragmatikus és haszonelvű mintázatát, valamint utilitarista magyarázatait erősíti.

IRODALOM

- Acemoglu, D.–Johnson, S.–Robinson, J.A. (2004): „Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth. National Bureau of Economic Research” *NBER Working paper* 10481: 1–111.
- Bartha A. (2012): „Kormányzás, kultúra vagy a demokrácia minősége? Az intézmények szerepe az Európai Unió gazdasági fejlődésében” *Politikatudományi Szemle* 21(2): 101–122.
- Benczes I. (2012): „Kihívások és dilemmák az Európai Unióban” In: Muraközy László (szerk.): *Földobott kő? Tények és tendenciák a 21. században*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Benczes I.–Rezessy G. (2013): „Felzárkózás és leszakadás Európában” In: Muraközy László (szerk.): *Minden Egész eltörött. Útteremtés és útfüggőség válságos környezetben*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Böröcz J. (2010): *The European Union and Global Social Change*. London-New York: Routledge
- Csaba L. (2013): „Az euróövezet válságának néhány elméleti tanulsága” In: Muraközy László (szerk.): *Minden Egész eltörött. Útteremtés és útfüggőség válságos környezetben*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- European Economic Advisory Group (2013): *EEAG Report on the European Economy*. CESifo, Munich. http://www.cesifo-group.de/ifoHome/policy/EEAG-Report/Archive/EEAG_Report_2013/eeag_2013_report.html. Lekérdezve: 2015.03.15.
- Elster, J. (1995): *A társadalom fogaskerekei*. Budapest: Osiris-Századvég
- European Commission (2009): *Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses*. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15887_en.pdf. Lekérdezve: 2015.03.04.

- Feldstein, M. (2010): „The Euro's Fundamental Flaws. The Single Currency was Bound to Fail” *International Economy* 24(2): 11.
- Fligstein, N.–Mara-Drita, I. (1996): „How to Make a Market? Reflections on the Attempt to Create a Single Market in the European Union” *American Journal of Sociology* 102(1): 1–33.
- Fligstein, N. (2008): *Euroclash: The EU, European Identity, and the Future of Europe*. Oxford: Oxford University Press
- Gabel, M. (1998): „Public Support for European Integration: An Empirical Test of Five Theories” *The Journal of Politics*. 60(2): 333–354.
- Geithner, T. F. (2014): *Stress Test. Reflections of Financial Crises*. London: Random House
- Gyórfy D. (2013): „A válságkezelés dilemmái Európában: a gazdaságpolitika depolitizációjának esélyei” In: Muraközy L. (szerk.): *Minden Egész eltörött. Út-rementés és útfüggőség válságos környezetben*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Haas, E. (1958): *The Uniting of Europe. Political, Social and Economic Factors*. Stevens. London.
- Habermas, J. (2014): „Why the Development of the European Union into a Transnational Democracy is Necessary and How it is Possible” *ARENA Working Paper* 13: 1–14.
- Hooghe, L.–Marks, G. (2005): „Calculation, Community and Cues. Public Opinion on European Integration” *European Union Politics*. 6(2): 333–358.
- Kármán A. (2011): „E javaslatok a nemzeti szuverenitás olyan szférájába hatolnak, amelyet az EU eddig nem érintett. Martin József Péter interjúja.” *Európai Tükör* 2011(2): 5–12.
- Király J. (2008): „A mohóság úrrá lesz a józan eszen. Bogár Zsolt interjúja” Magyar Narancs. http://magyarnarancs.hu/gazdasag/a_mohosag_urra_lesz_a_jozan_eszen_-_kiraly_julia_a_magyar_nemzeti_bank_alelnoke_a_hitelvalsagrol-68217. Lekérdezve: 2015.03.04.
- Kosztópulosz A. (2012): „A pénzügyi válság és következményei: monetáris politikai és szabályozási kihívások” In: Farkas Beáta (szerk.): *Válság: mérföldkő az európai integrációban?* Szeged: Szegedi Tudományegyetem: Műhelytanulmányok.
- Lengyel Gy.–Göncz B. (2010): „A magyar EU-tagság a közvéleményben” In: Kolosi T.–Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2010*. Társi, Budapest: 527–547.
- Lengyel Gy. (2012): „European Elites' Threat Perception and Preferences Concerning Crisis Management” In: Genov, N (szerk.): *Global Trends and Regional Development*. New York: Routledge
- Manners, I. (2002): „Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?” *Journal of Common Market Studies* 40(2): 235–258.
- Martin J. P. (2011): „La désillusion des pays d'Europe centrale et orientale à l'égard de l'Union Européenne” In: Badie, B.–Vidal, D. (szerk.): *Nouveaux acteurs, nouvelle donne. L'État du monde 2012*. Paris: La Découverte
- Martin J. P. (2013): „Az euroszkepticizmus útjai Magyarországon. Gazdaságpolitika és európai uniós percepciók válságkörülmények között” *Competitio* 12(1): 5–23.

- Martin J. P. (2014): „Válságkezelés és az euroszepticismus erősödése Magyarországon és az EU-ban. Okok, minták, következmények” *Külgazdaság*. 2014(85-6): 67-100.
- Mellár T. (2015): *Szemben az árral. Rendhagyó közgazdasági előadások*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Mundell, R. A. (1961): „A Theory of Optimum Currency Areas” *The American Economic Review*. 51(4): 657-665.
- Neményi J.-Oblath G. (2012): „Az euró bevezetésének újragondolása” *Közgazdasági Szemle* 59(6): 69-684.
- North, D. (1990): *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press
- Pogátsa Z. (2009): *Álomunió. Európai piac állam nélkül*. Budapest: Nyitott könyvműhely.
- Serricchio, F.-Tsakatika, M.-Quaglia, L. (2013): „Eurosepticism and the Global Financial Crisis” *Journal of Common Market Studies*. Volume 51(1): 51-64.
- Smelser, N. (1976): „On the Relevance of Economic Sociology for Economics” In: Huppes, T. (szerk.): *Economics and Sociology: Towards an Integration*. Leiden: Martinus Neihoff
- Taggart, P. (1998): „A Touchstone of Dissent. Eurosepticism In Contemporary Western European Party Systems” *European Journal of Political Research* 33(3): 363-388.